

De Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) als bosboom

Speuren naar vergeten en verzwegen bosgeschiedenis

Gepubliceerd in:

Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis 2010. Academia Press. Gent

Bart Nyssen

Bosgroep Zuid Nederland

Postbus 106

5660 AC Geldrop

040-2066360

b.nyssen@bosgroepen.nl

www.vogelkers.nl

Samenvatting

De introductie van de Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) in Noordwest-Europa heeft in drie hoofdperioden plaatsgevonden gestuurd vanuit verschillende maatschappelijke behoeften. Vanaf 1623 lag de nadruk op de esthetische waarde. Eind negentiende eeuw ging de toenemende houtbehoefte domineren. Vanaf de eerste wereldoorlog kwam de massale aanplant bij het herbebossen van heiden en stuifzanden op gang. In ieder van deze perioden voldeed deze boomsoort aan de gestelde verwachtingen. Met het beëindigen van de herbebossingen verloor zij haar maatschappelijk nut en werd onder het pejoratief 'Bospest' bestreden. Het lijkt erop dat deze eenzijdige aandacht langdurig het onderzoek naar de soort geblokkeerd heeft en haar nuttige en hinderlijke eigenschappen nu nog steeds niet objectief afgewogen kunnen worden.

Summary

The introduction of black cherry (*Prunus serotina*) in northwest Europe has been driven in three main periods from different social needs. From 1623 the emphasis was on the aesthetic value. Late nineteenth century, the growing need for wood started dominating. From the first world war on intensive use by reforestation started. In each of these periods the tree species met the expectations. With the completion of reforestation, it lost its social utility and, nicknamed 'forest pest', eradication campaigns started. It seems that this narrow focus lengthy blocked research into the species and that objective assessments of its properties are still difficult to find.

„Wer da meint, bei einer fremden Pflanze geht es vor allem um eine Pflanze, irrt sich.
Unsere Aufmerksamkeit erregt nicht ihre Pflanzlichkeit,
sondern ihre Fremdheit“
(Dobler 2004)

Een eeuw geleden vond de eerste grootschalige aanplant van Amerikaanse vogelkers in Noordwest-Europa plaats. Aanleiding om in 2011, het internationale jaar van het bos, in een bosnummer van het *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* aandacht te besteden aan de geschiedenis van deze nieuwe boomsoort in Noordwest-Europa.¹

In Europa komen twee vogelkersen voor, de struikvormende gewone vogelkers (*Prunus padus*) en de boomvormende Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*). In dit artikel wordt met ‘vogelkers’ steeds deze laatste bedoeld. De boomvormende vogelkers is een intrigerende boomsoort. Hij levert het ‘kersen’ een van de waardevolste houtsoorten van de gematigde klimaatzone. Tegelijkertijd wordt er geen boomsoort zo verketterd in Noordwest-Europa. De opdracht van de Nederlandse provincie Noord-Brabant om een efficiënte beheerstrategie te ontwikkelen voor bossen waarin deze vogelkers voorkomt bood me de kans dieper op haar inburgeringsgeschiedenis in te gaan.²

Deze geschiedenis is eerder beschreven (Bakker 1963a; Muys & Maddelein 1993; Starfinger e.a. 2003; Geudens e.a. 2009; Vanhellemont 2009). Bij het ordenen van de informatie bleek al snel dat de vogelkers in deze publicaties, net als in vele andere, eigenschappen toegekend of ontzegd krijgt die in de beheerpraktijk anders waargenomen worden. De drie meest uitgesproken voorbeelden daarvan zijn gerelateerd aan houtproductie, bodemontwikkeling en biodiversiteit.

De potentie van de vogelkers voor de houtproductie op zandgronden in Noordwest-Europa wordt vrijwel altijd ontkend (Bakker 1963a; Muys & Maddelein 1993; Van den Meerschaut 1996a; Jacquemart e.a. 2010) terwijl bosbeheerders in hun praktijk goed gevormde vogelkersen tegenkomen.

(Invoegen afbeelding 1)

De bodemverbeterende eigenschap was in de twintigste eeuw de belangrijkste motivatie voor de massale aanplant van de vogelkers. In de praktijk wordt onder vogelkers vaak een ‘rijkere’ humusvorm waargenomen (Tonckens 2006), hetgeen ook wel het linde-effect genoemd wordt (Hommel e.a. 2007). Na vrijwel eenduidige acceptatie in oudere publicaties (Boudru 1946; von Wendorff 1952; Bakker 1963a) werd deze eigenschap vanaf de jaren zeventig vaak in twijfel getrokken (Eijsackers & Oldenkamp 1976; Muys & Maddelein 1993; van den Meerschaut 1996a) terwijl recente publicaties weer tenderen naar bevestiging (Lorenz e.a. 2004; Verheyen e.a. 2007; Chabrierie e.a. 2010).

Tot voor kort gingen de meeste auteurs uit van een negatieve invloed van de vogelkers op de biodiversiteit in boscosecosystemen, meestal beperkt tot de flora in de kruidlaag (Bakker 1963a; Starfinger 1990). Recenter literatuur sluit hier meer aan bij de praktijkervaring dat de vegetatie onder vogelkers sterk overeenkomt met vergelijkbare schaduwdruk en vochtconcurrentie onder andere boom- en struiksoorten (Starfinger e.a. 2003; Verheyen e.a. 2007). Met dat verschil dat onder oudere vogelkers vaak vegetatie voorkomt die thuishoort bij rijkere boscosecosystemen.

De discrepantie tussen waarneming en beschrijving, tussen historische en contemporaine waarnemingen en de meningsverschillen tussen auteurs vraagt om opheldering. Aanleiding om zelf op bronnenonderzoek uit te gaan. Deze zoektocht vertrok bij de referenties in bovengenoemde publicaties. Voor de vroegste periode, de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw waren de enige beschikbare bronnen oude boeken, beschikbaar via bibliotheken en Google Books. Vanaf eind negentiende eeuw komen daar Duitse, Belgische en Nederlandse bosbouw- en dendrologische tijdschriften bij en een enkele proefopstand die de tand des tijds doorstaan heeft. De gevonden bronnen zijn vergeleken met recente waarnemingen en onderzoek- en beheergegevens. Dit artikel is daar het resultaat van.

De introductie van een curiositeit

De geschiedenis van de vogelkers in Europa begon met het verschijnen van de naam *Cerasus americana latifolia* in de *Enchiridion isagogicum* van 1623, een Franse plantenlijst, samengesteld door Jean Robin. De vogelkers werd in Europa voor het eerst afgebeeld in Parkinson's *Paradisi in sole Paradisus terrestris* in 1629 onder de naam *Laurea cerasa sive Laurus virginiana*. De introductie in Europa kwam voort uit de toenemende curiositeit van een steeds mobieler wordende mens. In de zeventiende eeuw, de Hollandse gouden eeuw, ontsloot de wereld zich voor de wetenschap. De veel soortenrijkere boscosecosystemen van andere gematigde klimaatzones, vooral op het Amerikaans continent, spraken zeer tot de verbeelding.

Reeds in de zestiende eeuw richtten Europeanen horta botanica, plant- of kruidtuinen, op zowel in eigen land als in de koloniën. In de koloniën hadden de Europeanen behoefte aan planten die ze kenden van thuis. In eigen land wilde men tuinen verrijken met nieuwe soorten. In 1576 verscheen het eerste Nederlandse werk waarin exoten vernoemd werden. De *Plantarum Historia* van Lobel beschrijft de aanwezigheid van de *Thuja occidentalis* in de Leidse Hortus. De levensboom lijkt de eerste exotische boomsoort die in Europa geïntroduceerd is: in 1536 in Frankrijk (Buis 1985). De drijfveren bij de introductie waren nieuwsgierigheid, wetenschappelijke interesse en eerezucht. De eerste introductie in Nederland van een boomsoort die later in de houtproductie een rol zou spelen werd beschreven in 1646: de robinia (*Robinia pseudoacacia*) in de Leidse Hortus (Buis 1985).

(Invoegen afbeelding 2)

Ook de vogelkers is allereerst geïntroduceerd als boomsoort voor horta. In 1740 werd de vogelkers voor het eerst in Nederland vermeld; in de Leidse Hortus. Dat was niet heel vroeg.

In 1623 werd de soort al als sierboom, voornamelijk vanwege de attractieve bloei en vruchten, aangeplant bij Parijs , in 1629 in de Hortus Kewensis in Engeland , in 1685 in Duitsland . De Belgische auteur Poederlé schreef in 1792 dat deze mooie boom met waardevol hout ‘*mérite à tous égards d’être cultivé*’ (Poederlé 1792). Vanaf het midden van de achttiende eeuw verspreidde de Franse tuin- en parkcultuur zich over Europa en daarmee ook het gebruik van vreemde boomsoorten.

Kwaliteitshout op arme gronden

Eind achttiende eeuw werd de aanplant van nieuwe boomsoorten, waaronder de vogelkers, voor houtproductie voor het eerst gepromoot. In deze tijd van industriële revolutie en verlichting werd het praktische nut van de nieuwe boomsoorten benadrukt.

De verwachtingen ten aanzien van de vogelkers waren eind achttiende eeuw hooggespannen: ‚Jeder Heideboden in der Mark Brandenburg, bringt sie nächst den Kiefern in kurzer Zeit zu ansehnlichen Bäume’ (von Burgsdorf 1783). ‚Der Wuchs dieser Baumart ist geschwind und nach 30, oder 40 Jahren hat sie die Stärke, dass Bretter daraus geschnitten werden können’ (von Wangenheim 1781).

Deze vroege aandacht voor de houtproductiemogelijkheden leidde in Duitsland tot kleinschalige experimenten. De schaal waarop en de frequentie waarmee dit begin negentiende eeuw gebeurde is niet duidelijk. Wanneer rond 1900 voorbeelden genoemd worden van goed groeiende vogelkers is niet altijd duidelijk of het bos- dan wel parkbomen betreft. John Booth beschreef in 1896 een boom met een diameter van 60 cm (Booth 1896). En in 1907 vermeldde hij dat er in Lützburg bij Fürst Knyphausen 50 tot 60 jaar oude bomen stonden van 15 m hoog met een diameter van 45 cm (Booth 1907). Paeske meldt in 1911 dat hij in Brandenburg vijftigjarige vogelkersen gezien heeft van een voet dik met een foutloze stamvorm (Paeske 1911). Unwin gaf aan dat er nog geen uitspraak kon worden gedaan over de houtkwaliteit van de vogelkers in Duitsland in vergelijking met deze uit Amerika aangezien de houtkwaliteit van parkbomen altijd minder was (Unwin 1905). Het ziet er naar uit dat de experimenten voor 1880 beperkt zijn gebleven tot adellijke landgoedbezitters die hun ervaring in het park met de nieuwe boomsoorten uitbreidden met kleinschalige aanplanten in bosverband.

De dreigende houtnood gaf in de tweede helft van de negentiende eeuw een nieuwe impuls aan het gebruik van exotische houtsoorten in het Duitse Keizerrijk. Op aandringen van Rijkskanselier Bismarck hebben de Duitse Staatsbosbedrijven zich de vraag gesteld “ob und in welchem Masse es möglich wäre , unsere Waldflora durch Einbürgerung fremder Holzarten zu bereichern” (Schwappach 1907). De bosbouwkundige onderzoeksinstituten werd de beantwoording van deze vraag toevertrouwd. In de jaren 1870 vonden de eerste pogingen plaats deze hernieuwde aandacht in aanplantingen om te zetten.

Ook in Nederland en België neemt tegen het einde van de negentiende eeuw de bosbouwkundige belangstelling voor nieuwe boomsoorten toe. Tholen beschreef in 1855 naast de inheemse boomsoorten de volgende ‘houtsoorten tot nut en voordeel aangekweekt’: robinia en Canadese populier. Daarnaast gaf hij informatie ‘over boomen,

waarvan het gebruik minder bekend is in ons vaderland, maar die om schoonheid of deugdzaamheid van hun hout, die bekendheid verdienen'. Onder deze categorie viel naast een aantal in- en uitheemse boomsoorten ook de Virginische vogelkers (Tholen 1855). Uit de beschrijving blijkt dat we hier niet met de struikvormende *Prunus virginiana* maar met de boomvormende *Prunus serotina* van doen hebben, een naamsverwarring die in oudere literatuur vaker voorkwam. Tholen schreef: 'In eenige luwte staand groeit hij snel tot een uiterst schoonen boom' en 'Het hout der oude stammen, de kleur is ligtrood met bruine vlekken en het is zeer fijn geaderd, daarom zeer geschikt voor oplagen van fraaije meubelen'. Blijkbaar was de soort halverwege de negentiende eeuw in Nederland nog zeldzaam want: 'Men kan hier te lande niet altoos aan goed zaad komen, dewijl er weinig bomen gevonden worden die den vereischten ouderdom bezitten' (Tholen 1855). In de tweede helft van de negentiende eeuw vonden in Nederland kleinschalige experimenten plaats met de teelt van exoten in bosverband (Staring 1862) waaronder ook de vogelkers. De Belgische landbouwminister besliste in 1897 dat in bosrijke gebieden onderzoek moest plaatsvinden naar de geschiktheid van uitheemse boomsoorten met een snelle groei en hoge productiviteit om de rentabiliteit van de bossen te verhogen. In het Zoniënwoud te Groenendaal was men toen al begonnen met de aanleg van een arboretum. In Tervuren werd in 1902 begonnen met de aanleg van een arboretum. Tussen 1902 en 1910 zijn hier vijf groepen vogelkers aangeplant van 5 à 25 exemplaren³. In België werd de Vogelkers toen voornamelijk nog gebruikt in hakhoutcultuur (Rouffignon 1899).

Het lijkt erop dat van de Noordwest-Europese landen in het Duitse Keizerrijk, en dan vooral in Pruisen, het meest en het best gedocumenteerd geëxperimenteerd werd. De Pruisische minister van Landbouw, Domeinen en Bossen gaf de opdracht het grootschalig experimenteren met buitenlandse boomsoorten op de agenda van het Verein deutscher forstlicher Versuchsanstalten te plaatsen (Schwappach 1896). Inhoudelijk werd de aftrap gegeven door de boomkweker en kenner bij uitstek van de exotische boomsoorten John Booth, uit Klein-Flottbeck. Booth hield in opdracht van het Pruisische onderzoeksinstituut in 1880 te Baden-Baden hiertoe een voordracht op de bijeenkomst van de pas opgerichte vereniging van Duitse bosbouwonderzoeksinstituten. Daarnaast werd in 1892 de Deutsche Dendrologische Gemeinschaft opgericht, de DDG. De voorzitter daarvan, Fritz Graf von Schwerin, formuleerde het hoofddoel van de vereniging als volgt: 'schöne und vor allem nützliche Gehölze des Ausenlandes einzuführen, sie den Flora der deutschen Forsten einzuverleiben und diese dadurch in nutzbringender Weise zu vervollständigen' (von Schwerin 1906). Deze hoofddoelstelling van de DDG was door de aandacht voor het esthetische karakter van de nieuwe boomsoorten dus breder dan de zuiver houtteeltechnische opdracht van de onderzoeksinstituten.

In 1881 werd op bevel van de directeur van het Pruisische onderzoeksinstituut, Oberforstmeister Danckelmann, met de aanleg van de experimenten begonnen. Het onderzoek werd gesystematiseerd toen in 1890 in het kader van een breed 'Fremdländer'-onderzoek proefvlakken aan werden gelegd. Het Pruisische onderzoeksinstituut plantte 47 exotische boomsoorten aan uit gebieden met een gematigd klimaat. De beplante oppervlakken liepen uiteen van 144,56 ha voor de pekden, *Pinus rigida* tot 0,10 ha voor de katsura, *Cercidiphyllum japonicum*. 1,72 ha werden met de vogelkers beplant, verdeeld over

11 boswachterijen; 7 in het zandige deel van Pruisen (1,21 ha) en 4 in lössgebieden (0,51 ha) (Schwappach 1896).

(Invoegen afbeelding 3)

Naar de reden voor deze voorzichtige aanplant kunnen we nu slechts gissen. Bekend is dat er gezocht werd naar boomsoorten die zich positief onderscheidten ten opzichte van de inheemse boomsoorten, waarbij het belangrijkste criterium 'veel hout in een korte tijdsperiode' was (Lockow 2002). Van de vogelkers werd verwacht dat deze een grotere houtproductie op arme groeiplaatsen zou leveren dan de inheemse boomsoorten. Schwappach beschreef in 1896 deze experimenten. Hij verwachtte op de voedselarmere bodems een grotere productie van vogelkers dan van eik (Schwappach 1896).

Graf von Schwerin verwachtte in 1906 van de vogelkers de ‚Möglichkeit schlechten und trockenen Sandboden in einen vorzüglich rentierenden Wald um zu wandeln‘ (von Schwerin 1906). Schwappach daarentegen gaf op een DDG-discussie in 1907 aan dat de vogelkers een betere en vochtigere bodem nodig had om een bruikbare stam te ontwikkelen (Schwappach 1907). Uit de discussie die daarop volgde, kwam naar voren dat meerdere deelnemers goede ervaring hadden met de vogelkers op zand als ze maar dicht genoeg geplant werden. Bij het doornemen van de Mitteilungen van het DDG kom je ook veel teleurgestelde boscijneren tegen. De vogelkers groeit niet recht, blijft achter bij de grove den en groeit op de stuifzanden vrijwel niet. Dergelijke ervaringen worden door Schwappach bevestigd in zijn tussentijdse rapportage uit 1911 (Schwappach 1911).

Het merendeel van de boomsoorten in Schwappachs grootschalige experiment viel af. In zijn leerboek Forstwirtschaft uit 1918 perkte hij de exotische boomsoorten die in houtteeltexperimenten hoopvolle resultaten opleverden in tot een dozijn, waaronder de vogelkers (Schwappach 1918). Wij weten nu dat van deze soorten alleen die met een hoge houtproductie per oppervlakte overgebleven zijn, voornamelijk de douglas, de Japanse lariks en de Amerikaanse eik en in mindere mate de sitkaspar en de weymouthden. Soorten die waardevol hout leveren maar in kleinere hoeveelheden, zijn afgefallen. Naast de vogelkers zijn dat voornamelijk de zwarte walnoot en de hickorynoot.

Sinner gaf in een artikel uit 1926 een boeiend overzicht over de discussie in het eerste kwart van de twintigste eeuw. Concluderend herleidde hij de negatieve ervaringen met de vogelkers tot groeiplaats- en teeltproblemen. De vogelkers heeft, om een bruikbare stam te vormen, behoefte aan een schaduwloze lemige groeiplaats en 'een veel zorgvuldigere begeleiding in de jeugdgroei dan we van onze inheemse boomsoorten gewend zijn' (Sinner 1926).

De experimenten met de vogelkers laten een ontwikkeling zien van de initieel zeer hooggespannen verwachtingen op de armste zandgronden naar een afgewogen beoordeling van de groeiplaatseisen. Ook ten aanzien van de teelteisen werd met vallen en opstaan ervaring opgedaan. De warrige groei van de soort werd in eerste instantie toegeschreven aan de herkomst. Later werd duidelijk dat de beschikbaarheid van direct licht en de bodem van

invloed was op de groeivorm. Ook werd duidelijk dat de vogelkers in tegenstelling tot de bekende inheemse boomsoorten en de nieuw geïntroduceerde naaldbomen een goede begeleiding in de jeugdgroei nodig had.

Deze ervaringen van een eeuw geleden komen niet overeen met de heersende opvatting in de Noordwest-Europese literatuur dat de vogelkers hier ongeschikt zou zijn voor houtproductie. Het lijkt erop dat deze mening gebaseerd is op de algemeen bekende groeivorm van de vogelkers als onderstandige boomsoort.⁴ Gebaseerd op deze historische kennis en de aanwezigheid van waardevolle vogelkersen in Noordwest-Europese bossen zien sommige auteurs dan ook mogelijkheden voor de vogelkers als productieboomsoort. Zij het dat de benodigde bosbouwkundige kennis daartoe verder ontwikkeld moet worden (Haag & Wilhelm 1998; Nyssen 1998, 2009; Starfinger e.a. 2003)

(Invoegen: afbeelding 4)

Het lijkt erop dat deze ervaringen: niet geschikt voor de armste zandbodems, onvoldoende hoge houtopbrengst en noodzakelijke begeleiding in de jeugdfase, ertoe leidden dat een eeuw geleden van aanplant van de vogelkers voor de houtteelt afgezien werd.

Begeleidende boomsoort

De houtteeltexperimenten leidden niet tot massale aanplant van vogelkers maar zorgden er wel voor dat Europese bosbouwers, voornamelijk in het Duitse Keizerrijk, eind negentiende – begin twintigste eeuw ervaring met de soort opdeden: goed opslagvermogen, goede kwaliteit brandhout, niet gevoelig voor zomerdroogte en late vorsten, weinig wildvraat en insectenschade, snelle jeugdgroei, verdraagt zonder probleem een licht scherm van dennen, overvloedige en jaarlijkse zaadproductie, vlotte zaadverbreiding via vogels, gemakkelijke natuurlijke verjonging ook onder scherm van grove den, interessante nevenproducten als jam en likeur, uitstekende bodemverbeteraar met snelle strooiselafbraak. Kortom de ideale soort om toe te passen in de heide- en landduinbebossingen (Muys & Maddelein 1993), hetgeen dan ook gebeurde toen de systematische bebossingen op grote schaal van de grond kwamen.

Het eerste bekende gebruik van de vogelkers als begeleidende boomsoort⁵ vond in 1898 plaats in Nederland: in het Mastbos bij Breda onder leiding van Van Schermbeek (Bakker 1963a). Van Schermbeek had in Duitsland kennis gemaakt met de voordelen van gemengde bosaanleg. Hij plantte de vogelkers niet alleen in loofhoutsingels tussen de naaldhoutopstanden maar ook als vulhout⁶ gemengd met de hoofdboomsoort (van Schermbeek 1889, 1890, 1892). De hernieuwde aandacht voor de vogelkers beperkte zich blijkbaar niet tot een enkele bosbouwer: in de tweede druk van het *Handboek tot de praktische kennis der voornaamste boomen, heesters en conifeeren* van De Vos, uit 1887 werd vogelkers nog niet genoemd maar wel in het supplement uit 1890 (de Vos 1887, 1890).

De vogelkers werd, als begeleidende boomsoort, vooral gebruikt bij herbebossingen op stuifzanden en heiden. Nederland liep voorop, zowel bij de herbebossing als bij het gebruik van vogelkers daarbij. Na de eerste aanplant door Van Schermbeek in Breda werd in 1900 door de Boswachterij Kootwijk en Loobos op de Veluwe vogelkers aangeplant. Omstreeks 1905 werd in Drenthe met de stuifzandbebossingen een begin gemaakt en in 1911 werd in het Odoorner Veld de eerste heide bebost. Op de hoge zandgronden in het Zuiden en op de Veluwe begon de heidebebossing vrijwel gelijktijdig. De heidebebossingen in 1910 in Zeeland en in 1911 in Erp waren de eerste (Bakker 1963a). Om de dennenopstanden van de heidebebossingen werden loofhoutsingels aangelegd, die merendeels uit berk en grauwe els bestonden. Vanaf 1912 werd hier ook vogelkers aan toegevoegd. Deze loofhoutsingels moesten het risico op bosbrand verkleinen en als windkering het verdrogen van de jonge aanplant verminderen. Daarnaast moesten de windsingels ook zorgen voor het uitzaaien van loofhout in de bestanden. Men beoogde de kans op insectenplagen te verkleinen, waterconcurrentie door ongewenste bodembedekkers als heide en grassen te beperken en de afbraak van het naaldhoutstrooisel te bevorderen. Dit werd ook door de ervaring bevestigd (Bakker 1963a). Ook in België werd de Vogelkers in de eerste helft van de vorige eeuw gebruikt bij het vastleggen van landduinen en het bebossen van heiden en werden dennenbossen omringd met loofhoutsingels waarin Vogelkers mee geplant werd (Masson 1920).

Vanaf 1920, met een hoogtepunt tussen 1930 en 1940, werd vogelkers in Nederland, omwille van zijn bodemverbeterende eigenschappen, ook als vulhout gebruikt (Bakker 1963a; Iven & van Gerwen 1974). Gebruik van de vogelkers als vulhout ben ik met betrekking tot België niet tegengekomen.

Naast bovenbeschreven aanlegmethode werd vogelkers, zowel in België als in Nederland, veelvuldig onderplant of onderzaaid in bestaande opstanden van meestal lichtboomsoorten (Goblet d'Alviella 1922; van den Tweel & Krommendijk 1986). Misson schreef in 1930, met een vooruitziende blik, dat: 'het eeuwig voortbestaan van de soort en de voortdurende bescherming van de bodem gegarandeerd zijn' (Misson 1930).

Een bijzondere toepassing was die in Boswachterij Ruinen (Drenthe) waar vogelkers samen met berk en grauwe els gebruikt werd als scherm boven eikenbezaaiingen, tegen nachtvorstgevaar en voor het onderdrukken van grasgroei. Vrij algemeen was het gebruik van de vogelkers als dekking voor het wild en broedgelegenheid voor vogels (Bakker 1963a).

Het zwaartepunt van de introductie van Vogelkers als begeleidende boomsoort in Duitsland viel na de Tweede Wereldoorlog. Tussen 1950 en 1980 werden in Duitsland honderdduizenden hectares (her)bebost. Op de zandige bodems in Noord-Duitsland werden hiervoor vaak grove den en Japanse lariks gebruikt. Vogelkers was een onderdeel van het klassieke beplantingsplan (Starfinger & Kowarik 2003). In het Klever Wald werd de Vogelkers pas in de jaren zeventig geïntroduceerd.⁷ In de jaren tachtig vond nog aanplant plaats in Sleeswijk-Holstein, in Hessen, in Oost-Duitsland en in Beieren langs autosnelwegen (Starfinger 1990).

Als we betrokkenen uit deze herbebossingperiode aan het woord laten blijkt dat de soort prima voldeed voor de taken waarvoor ze ingehuurd was: 'In de bosschen van Nederland, vooral die in Gelderland, spelen slechts enkele exoten een belangrijke rol. Dat zijn de

Amerikaansche eik, de Amerikaansche vogelkers, de douglasspar en de Japanse lork. En deze boomen helpen den boschgroeï zeer.' (Blink 1929). Vele Brabantse boomkwekers meldden dat de beste gedeelten van de boomkwekerij deze waren waar vogelkers gestaan had. Bodemverbetering was een belangrijk motief om deze soort boven andere te verkiezen (Bakker 1963a). De huidige aandacht in het onderzoek van bosbodems voor de humusvorm als parameter voor de groeiplaatsontwikkeling lijkt de eerder waargenomen bodemverbetering te bevestigen (Boudru 1946; von Wendorff 1952; Muys & Maddelein 1993; Lorenz e.a. 2004; Verheyen e.a. 2007; Chabrierie e.a. 2010). Het 'linde-effect' lijkt ook door de vogelkers bewerkstelligt te worden.

Begin jaren vijftig kwam de vogelkers in vrijwel alle Nederlandse en Belgische heide- en stuifzandbebouwingen voor. De aanwezigheid van deze nieuwe soort in onze bossen bleek vrijwel niemand te storen. Opvallend is dat bijvoorbeeld het Nederlandse Bosbouw tijdschrift tot begin jaren vijftig vrijwel geen aandacht aan de vogelkers besteedde anders dan terloops in verslagen van excursies naar bebouwingprojecten waarbij haar gebruik aan de orde kwam .

Het uitroeien van een ongewenste soort

'De bezwaren tegen de Amerikaanse vogelkers komen vooral van de zijde van de bosbouw. Het vraagstuk speelt vooral een rol waar de waarde van het bos in de 1^e plaats wordt bepaald door de houtproductie. In jonge cultures is hier bestrijding, of op zijn minst een regelmatige verpleging van de prunus vereist, wil het hoofdplantsoen er geen schade van ondervinden (vooral douglas schijnt van vocht- en voedselconcurrentie te lijden te hebben). In oudere bossen heeft de hoofdhoutsoort er meestal weinig hinder van (in lariksbossen bv. is de vochtonttrekking door grassen veel groter dan die door prunus). Doch voor de exploitatie is regelmatig afzetten nodig. Op vele plaatsen wordt de betekenis van het bos voor de recreatie steeds groter, t.k.v. de betekenis als leverancier van productiehout. Hoewel ook daar veel prunus als een probleem wordt beschouwd, staat het minder in het brandpunt van de belangstelling dan in de productiehoutgebieden. In oudere bossen wordt er niets meer aan gedaan en op sommige terreinen wordt hij zelfs dienstbaar gemaakt aan de (massa)recreatie, omdat het een weinig eisende en veel verdragende soort is. Indien de tendens van een toenemende functie van het bos voor de recreatie zich voortzet, zal het probleem voor de bosbouw van minder groot belang worden dan nu, tenzij men dit recreatiebos een speciaal karakter wenst te geven waarin exoten niet passen' (Bakker 1963a).

Bovenstaand lang citaat is de conclusie van een grootschalige bevraging van beheerders van het Staatsbosbeheer. Bosbeheer was in die tijd in Nederland nog vrijwel synoniem met het Staatsbosbeheer. Concurrentie was er op dit vakgebied nog nauwelijks, met uitzondering van de bosaanleg, waarin de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (KNHM) domineerde. De naam 'bospest' waarmee in de jaren zeventig en tachtig, de bloeiperiode van de Nederlandse bestrijding, de vogelkers aangeduid werd, verscheen voor het eerst in 1963 in het kader van ditzelfde onderzoek bij het Staatsbosbeheer (Bakker 1963b).

De vogelkers werd, in deze beginperiode van de bestrijding, vooral als een probleem ervaren 'waar de waarde van het bos in de eerste plaats wordt bepaald door de houtproductie' (Bakker 1963a). Dat was gezien de toenmalige bosbouwpraktijk niet zo verwonderlijk. Men had een voorkeur voor overzichtelijke monoculturen zonder struiklaag. Bovendien nam het belang van vulhout voor de bodemverbetering af. De bodemvruchtbaarheid werd vanaf de jaren vijftig door bosbemesting met compost en kunstmest op peil gehouden (Bakker 1963a). Hinderlijk loofhout als de berk, de lijsterbes, de vuilboom en de vogelkers werd dan ook bestreden (Janssen 1952; van Goor 1952).

Van den Tweel & Eijsackers stelden in 1987 dat vrijwel onmiddellijk na de eerste melding van de negatieve effecten van vogelkers in de jaren 1950 en 1960 in Nederland de eerste bestrijdingsmethodes uitgetest en toegepast werden (van den Tweel & Eijsackers 1987). Daarnaast ging echter ook de aanplant door. In 1954 en 1956 verschenen deel 1 en deel 2 van de klassieker van generaties Wageningse Bosbouwers: Houtteelt der gematigde luchtstreken. Hierin beval Hoogleraar G. Houtzagers het gebruik van de vogelkers als vulhout aan bij aanleg en als onderbouw (Houtzagers 1954, 1956). Zijn aanbevelingen hadden toen nog maar weinig impact. In de jaren vijftig namen de heidebebossingen in Nederland sterk af, en daarmee ook het massale aanplanten van de vogelkers. Dit betekent echter niet dat het bosbouwkundig gebruik van vogelkers daarmee volledig afgelopen was. De Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij verklaarde in 1963: 'Waar niet in de eerste plaats een zo hoog mogelijke houtproductie wordt voorgestaan wordt zonder bezwaar prunus geplant'. Ook in de boswachterijen van SBB had de Heidemij grote invloed op wat er geplant werd. In 1963 plantte het Staatsbosbeheer in het Mastbos in Breda nog vogelkers aan als vulhout. Het was dus niet zo dat plots van aanplant op bestrijden overgegaan werd. Beiden gingen samen; aanplant waar dat nuttig was en bestrijding daar waar loofhout hinderlijk was. Dat laatste was vooral het geval bij herbebossing na kaalkap (Bakker 1963a). Daarnaast werd na de tweede wereldoorlog de vogelkers nog volop gebruikt als wilddekking, zowel door het Staatsbosbeheer als door particulieren. Ook het landschappelijk gebruik van vogelkers ging lang door, als erfbeplanting, om sportterreinen, bij camouflage van militaire opslagplaatsen of op uitzichthoeken voor het verkeer. Maar: 'In grote objecten worden Prunus en Amelanchier niet geplant omdat de staat (SBB) geen subsidie verleent op de aanplant van exoten' (Bakker 1963a).

In dit uitgebreide overzicht uit 1963 van de problemen waar de vogelkers het Staatsbosbeheer mee opzadelde, staan enkele voorbeelden van natuurterreinen en landschapselementen waarin vogelkers een probleem veroorzaakte: heideterreinen op de hoge zandgronden; de strubbenbosjes in Drenthe; eikenhoutwallen in het algemeen; de eiken-berkenbossen in het Hollandse strandwallenlandschap en enkele bosreservaten en een recreatiebos waarin alleen inheemse boomsoorten gewenst waren. In de beschrijving van de problematiek van de aanwezigheid van de vogelkers in deze landschapselementen door Bakker (1963a) wordt nergens benoemd welke waarden bedreigd worden. Uit de context valt af te leiden dat het gaat om behoud van de esthetische waarde; het vertrouwde beeld, angst voor verdringing van inheemse boomsoorten door exotische en het verdwijnen van de rijke ondergroei. Resultaten van recent onderzoek laten overigens zien dat de toename van boomsoorten met een rijk strooisel, als de vogelkers, een positief effect kunnen hebben op

de ontwikkeling van de biodiversiteit in de kruidlaag . Een inventarisatie op de Noordes van Uffelte in Drenthe laat het volgende beeld zien: 'De ontwikkeling van de kruidlaag is opmerkelijk rijk met tientallen vierkante meters aaneengesloten begroeiingen van Dalkruid en Lelietje der dalen en Salomonszegel abundant. Dit moet kennelijk worden toegeschreven aan het goed verterende strooisel van de vogelkers. Onder eiken zorgt het slecht verterende eikenblad voor een zure, dikke strooisellaag die veel minder kruiden bevat' (Tonckens 2006).

(Invoegen afbeelding 5 en6)

In de kringen van veldbiologen rustte er niet onmiddellijk een taboe op de vogelkers. Een mooi voorbeeld hiervan is de beschrijving uit 1947 in de levende natuur (Korringa 1947). Vegetatiekundigen namen de vogelkers als een gewone soort in hun onderzoek mee (Leys 1964). Naast de zorg om de invloed van de vogelkers op de inheemse vegetatie leek ook het ecologisch onderzoek naar de plaats van de vogelkers in onze bosesystemen van de grond te komen.

Onder invloed van de toenemende aandacht voor soortbescherming in de jaren zeventig en tachtig ontwikkelden bos- en natuurbeheerders de opvatting dat de aanwezigheid van de vogelkers in bosesystemen een negatieve impact had op de biodiversiteit in bossen. De negatieve perceptie van de vogelkers, ontstaan in de houtteelt, werd kritiekloos overgedragen op de bosesecologie. Gezien het ontbreken van wetenschappelijk onderbouwing lijkt dit meer een rechtvaardiging voor het gekozen beheer dan een onderbouwing daarvan. Of zoals Starfinger het uitdrukt: 'Stellingname voor of tegen de acceptatie van de vogelkers wordt meer bepaald door politieke keuzen dan door ecologische argumenten' (Starfinger 1990).

Halverwege de jaren zeventig voerde Staatsbosbeheer een interne studie uit naar de mogelijkheid de vogelkers uit te roeien. De auteur Niek Borsboom kwam tot de conclusie dat dit niet haalbaar was. Volgens Hans Jansen, destijds bij het Staatsbosbeheer werkzaam, betrof dit vooral de financiële onhaalbaarheid: de kosten werden geraamd op 100 miljoen gulden.⁸ Borsboom kreeg opdracht zijn rapport te herschrijven. Naar eigen zeggen omdat deze conclusie door Staatsbosbeheer niet wenselijk geacht werd gezien de grote subsidiebelangen.⁹ Op dit herschreven rapport werd het Nederlandse beleid ten aanzien van de vogelkers gebaseerd; met name het opnemen van de bestrijding van de vogelkers in de Bosbijdrageregeling. Jaarlijks werd hiertoe, tot 1992, een bedrag in de grootteorde van twee miljoen gulden, ongeveer een miljoen Euro beschikbaar gesteld. Dit was het startsein voor de massale bestrijding in Nederland.

De Nederlanders H. Eijsackers en L. Oldekamp stelden in 1976 vast dat Duitse, Poolse en Belgische collega's 'telkens weer verbaasd zijn over het feit dat *Prunus serotina* in ons land wordt bestreden' (Eijsackers & Oldenkamp 1976). Borrmann riep in 1987 in de toenmalige Duitse Democratische Republiek op tot bestrijding van de vogelkers. Hij noemde daarbij als argumenten dat het vellen en uitslepen van hout 40% duurder was en dat de verzorging van de jonge aanplant het tienvoudige kostte bij aanwezigheid van vogelkers (Borrmann 1987). De Duitse vegetatiekundige Uwe Starfinger sloeg in de Bondsrepubliek Duitsland in 1990

alarm in zijn dissertatie vanwege: ‚ihre Eigenschaft, sehr dichte Strauchschichten aufzubauen, die einerseits die einheimische Waldbodenvegetation gefährden, andererseits Probleme für die Forstwirtschaft mit sich bringen‘ (Starfinger 1990). Starfinger stelde vast dat in Nederland, in tegenstelling tot in Duitsland ‚eine ganze Reihe von Veröffentlichungen über ökologische und angewandte Aspekte‘ beschikbaar is. Hij verwees hierbij expliciet naar de beknopte publicatie van Bakker (1963b), Eijsackers & Oldenkamp (1976) en Van de Tweel & Eijsackers (1987). Daarmee gaf hij aan dat er in Duitsland op dat moment minder kennis over de invloed van de vogelkers op de biodiversiteit aanwezig was dan de waarnemingen beschreven in deze drie artikelen. Hij stelde zich dan ook ten doel om de invloed van de soort op de vegetatie te beoordelen. Hij concludeerde aan de hand van een uitgebreid vegetatieonderzoek in bossen, dat er sprake was van een verarming van de kruidlaag bij aanwezigheid van vogelkers. ‚Dies ist auf ein verändertes Lichtklima der bestände zurückzuführen‘. Daarnaast stelt hij in een laboratoriumexperiment vast dat een extract uit bladeren van de vogelkers het kiemen van de tuinkers (*Lepidium sativum*) afremde. Dat zou erop kunnen wijzen dat de vogelkers in ecosystemen de vestiging van andere planten afremt, een zogenaamd allelopathisch effect.

Vanaf de jaren 1990 werd naar het werk van Starfinger verwezen als onderbouwing voor de bedreiging van de biodiversiteit door de vogelkers (Muys & Maddelein 1993; Anoniem 1996; Van den Meerschaut 1996b). Bestrijding van de vogelkers kwam toen in Vlaanderen op gang, met veel financiële overheidssteun. De achterliggende motivatie was verhoging van de biodiversiteit door omvorming van de dennenbossen op zandgronden in gemengde loofbossen. Aangenomen werd dat deze omvorming niet mogelijk was bij aanwezigheid van vogelkers (Anoniem 1996). Dit beleid was ontwikkeld door de Afdeling Bos en Groen van de Vlaamse overheid, naast beleidsorgaan vooral ook de beheerder van de openbare bossen in Vlaanderen. Naast de nagestreefde bosomvorming naar structuurrijk loofbos was er ook de zorg dat: ‚Een dichtgesloten onderetage van Amerikaanse vogelkers werkt als een barrière die het vlotte verloop van bosbeheersmaatregelen hindert‘ (Anoniem 1996). Een opvallend argument, een struiklaag in het bos wordt als hinderlijk ervaren terwijl een structuurrijk bos nagestreefd wordt. Daarnaast werd de soort ook als hinderlijk op de heide ervaren. Bovendien was ‚streven naar kwaliteitshout met Amerikaanse vogelkers een waanbeeld‘ (Anoniem 1996).

In 2003 kwam Starfinger in het tijdschrift *Biological Invasions*, samen met Kowarik, Rode en Scheper terug op de negatieve invloed die de vogelkers zou hebben op de soortenrijkdom. De angst bij beheerders dat zich onder vogelkers geen andere boomsoorten kunnen vestigen klopte volgens de auteurs niet. Zij verwachtten dat de huidige, soms dominante, aanwezigheid van de vogelkers ten gevolge van de successie in bosesystemen gereduceerd zou worden tot een beperkte aanwezigheid (Starfinger e.a. 2003). De allelopathische invloed van de vogelkers, onderdeel van Starfingers studie uit 1990, bleek in 2003 geen thema meer te zijn. Resterde: de schaduwwerking van deze boomsoort op de kruidlaag, een algemeen verschijnsel van elke verjongingseenheid van boom- en struiksoorten of van de aanwezigheid van schaduwboomsoorten in het bos.

En toch; volgens een onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Nederlandse ministerie van Landbouw Natuur en Voedselveiligheid en het Bosschap in 2008 vormt ‚De Amerikaanse vogelkers ... een bedreiging voor de biodiversiteit‘ (de Kleijn e.a. 2008). Bronnen zijn, naast

drie beleidsstukken twee bosbeheerders en een aannemer, alle drie ervaren in het bestrijden van de vogelkers. Op mijn vraag aan een van de beheerders waarom de vogelkers een bedreiging voor de biodiversiteit was kreeg ik als spontaan antwoord: 'om de projectsubsidies voor bestrijding veilig te stellen'.

Hiermee handig inspelend op de huidige aandacht voor 'invasieve exoten'. Door het ontbreken van, of onbekend zijn met, wetenschappelijk onderzoek naar de precieze rol van exotische soorten in ecosystemen worden waargenomen negatieve effecten van een exoot vaak veralgemeend naar een bedreiging door alle exoten. Ten aanzien van de vogelkers staan de gehanteerde ecologische argumenten om in bossen tot bestrijding over te gaan echter onder druk. Na een eerste aanzet tot ecologisch onderzoek in Nederland (Wallis de Vries 1986) en Duitsland (Starfinger 1990) komt recentelijk in Vlaanderen, Wallonië en Noord-Frankrijk ecologisch basisonderzoek op gang naar de actuele en toekomstige rol van de vogelkers in bosesystemen, de invasiviteit van de soort en haar impact op de biodiversiteit (Verheyen e.a. 2007); (Closset-Kopp e.a. 2007; Decocq 2007; Pairon 2007; Chabrerie e.a. 2008; Vanhellefont 2009; Chabrerie e.a. 2010).

Een poging met het verleden en de werkelijkheid in het reine te komen

Terwijl in het bos- en natuurbeheer in de tweede helft van vorige eeuw de poging tot uitroeien domineerde, werd in vrijwel alle reflecterende artikelen de behoefte geuit aan een meer gedifferentieerde aanpak. Het R.I.V.O.N-rapport uit 1963 stelde als kernvraag; 'op welke plaatsen en in hoeverre moet de bestrijding ter hand worden genomen' (Bakker 1963a). Eijsackers en Oldekamp stelden in 1976 in hun artikel *Amerikaanse vogelkers, aanvaarding of beperking?* dat de gevolgen van de aanwezigheid van de vogelkers konden verschillen naar gelang het gebruiksdoel van het betreffende stuk bos (Eijsackers & Oldenkamp 1976).

Het Staatsbosbeheer voerde in 1984 een gedifferentieerde aanpak van de vogelkers in (Anoniem 1984); 'Het Staatsbosbeheer acht uitroeien van de Amerikaanse vogelkers niet haalbaar en voorziet in 1984 voor haar eigen terreinen een afronding van de bestrijding binnen enkele jaren. Een poging tot uitroeien is niet meer aan de orde. Kennis van groeiplaats, begroeiingstype en voorkomen van prunus moet ertoe leiden dat uiteindelijk bestrijding alleen daar plaatsvindt, waar dit noodzakelijk is' (van den Tweel & Krommendijk 1986).

(Invoegen afbeeldingen 7 en 8)

Deze beleidswijziging werd in bosbouw Nederland niet massaal opgevolgd, ook niet binnen het Staatsbosbeheer zelf. Dit is het gevolg van een samenloop van omstandigheden. Het Staatsbosbeheer had halverwege de jaren tachtig niet meer de dominante positie in de sector die ervoor zorgde dat haar beleid automatisch door de andere actoren overgenomen werd. Bovendien was het bosbeheer begrotingstechnisch in sterkere mate afhankelijk van inkomsten uit houtproductie daar waar de grootste problemen met de vogelkers ervaren werden. Doorslaggevend was dat de vergoeding voor het bestrijden van de vogelkers in de

Bosbijdrageregeling gehandhaafd bleef, een situatie waarin herbezinning op het gevoerde beheer niet voor de hand ligt. Toen de vergoeding voor het bestrijden begin jaren negentig wegviel was het debat over het beheer van de vogelkers uitgewoed en was de bestrijding een beheerautomatisme geworden.

De tendens naar een doelgericht beheer van de vogelkers werd, niettegenstaande de heropleving van de ongedifferentieerde bestrijding in de tachtiger en negentiger jaren, daar voortgezet waar getracht werd bosbedrijfsdoelen efficiënt te realiseren. Hieronder enkele voorbeelden.

Het Diergarter Wald is een groot Duits particulier boseigendom in Brüggem, nabij Roermond. Rentmeester Richard Holthausen en de Nederlandse beheerder John Janssen hebben een aanpak van de vogelkers ontwikkeld die uitgaat van omvorming van de dennenbossen naar productiebossen bestaand uit loofboomsoorten. Zij bestrijden de vogelkers niet, maar stellen op de verjongingseenheden de gewenste verjonging vrij zodat deze de vogelkers onderdrukt.¹⁰ Ook in Vlaanderen ontwikkelen enthousiaste beheerders aanzetten tot efficiënt beheer van de vogelkers, waarbij het streven is door successie de kwetsbaarheid van het bosecosysteem voor invasie van de vogelkers te verkleinen (Geudens e.a. 2009).

Landschap Erfgoed Utrecht concludeert in 2010 dat het uitroeien van de vogelkers geen realistische strategie is en gaat daarom over op beheren (Meijers 2010).

In de 29.000 ha grote Berlijnse bossen wordt de bestrijding van de vogelkers na de grotendeels mislukte pogingen uit de jaren tachtig en negentig opnieuw opgepakt. In tegenstelling tot deze eerdere pogingen is het doel nu niet meer op zoveel mogelijk hectaren vogelkers te bestrijden. Net als in bovengenoemde experimenten is het doel door middel van het omvormen van structuurloze dennenbossen naar gemengde structuurrijke loofbossen de niche van de vogelkers te verkleinen (Münste 2009). De vogelkers zal niet meer uit hun bossen verdwijnen, ze maken hun bossen daarom 'vogelkers-tolerant'.

Eenzelfde aanpak van omvorming naar gemengd loofhout vinden we in het Käfertaler Wald, het stadsbos van Mannheim. Ook daar wordt niet langer bestreden maar omgevormd. Aangezien bij eerdere bestrijdingsmaatregelen mooie vogelkersen waren geveld die 200 tot 1000 mark, 100 tot 500 Euro, opbrachten, vonden de beheerders het zonde om genoeg te nemen met brandhoutprijzen en werd ervoor gekozen een concept te ontwikkelen waarbij een generatie vogelkers als zaaghout verkocht zou kunnen worden (Haag & Wilhelm 1998; Nyssen 1998, 2009).

(invvoegen afbeelding 9)

De constatering dat de vogelkers definitief deel uitmaakt van de Noordwest-Europese flora, maakt de houtproductiekwaliteiten van de vogelkers deel van de oplossing (Starfinger e.a. 2003). Nu echter niet om 'unsere Waldflora durch Einbürgerung fremder Holzarten zu bereichern' zoals Schwappach dit een eeuw geleden motiveerde, maar omdat het in het bosbeheer nu eenmaal efficiënter is om met dan tegen de natuur te werken.

Bernhard Heukamp, voormalig verantwoordelijke voor het bosbeheer in Noordrijn–Westfalen pleit ervoor om, indien houtproductie onderdeel uit gaat maken van het beheerconcept, een herkomstselectie door te voeren¹¹. Het Franse Station d'Amélioration des Arbres Forestiers doet hier sinds 1979 onderzoek naar (Arbez & Lacaze 1999).

Aan de Université Catholique de Louvain werd vastgesteld dat de genetische variatie in de populatie vogelkers in Nederland, Vlaanderen en Duitsland vergelijkbaar is met die in de omgeving van het Allegheny–gebergte kerngebied van de kwaliteithoutproductie in de VS (Pairon e.a. 2010).

Ook aan het Landeskompetenzentrum Eberswalde, de thuisbasis van Adam Schwappach, is, in de negentiger jaren het experimenteren met vogelkers weer opgepakt. Doelstelling is vast te stellen of de soort ‚unter den gegebenen standörtlichen Bedingungen positive ertragskundliche und waldbauliche Eigenschaften aufweisen‘ (Noack 2010).

Ondanks een halve eeuw intensieve bestrijding is de vogelkers nu wijder verbreid in het Noordwest–Europese laagland dan aan het eind van de massale introductie. De vogelkers is zelfs de soort die zich het meest frequent verjongt in Vlaamse bossen (Waterinckx & Roelandt 2001). De vogelkers heeft zich een plaats veroverd –of liever: gekregen– in de Noordwest–Europese flora. Over het feit dat we de vogelkers ecologisch als ingeburgerd kunnen beschouwen bestaat dan ook niet veel discussie meer.¹²

Conclusie

In de inleiding constateerde ik een discrepantie tussen waarneming en beschrijving, tussen historische en contemporaine waarnemingen en tussen auteurs in dezelfde historische periode.

Uit dit historisch overzicht ontstaat de indruk dat zowel waarnemingen als wetenschappelijk onderzoek gekleurd zijn door de tijdgeest waarbinnen zij plaatsvonden. Zolang de vogelkers voldoet in de functie waartoe zij ingezet wordt: een mooie parkboom, een goede productieboomsoort, een geschikte begeleider bij bebossing van arme gronden, worden de daarvoor relevante soorteigenschappen positief beschreven. Wanneer de soort na de tweede wereldoorlog haar bosbouwkundig nut verliest, de heidebebossingen lopen ten einde en de houtteeltexperimenten zijn vergeten, worden ook de hiervoor relevante eigenschappen, vergeten of ontkend. De door bosbouwers ervaren overlast leverde de vogelkers de bijnaam Bospest op. Onder dit pejoratief werd de soort daarna, zonder wetenschappelijke onderbouwing, geleidelijk aan de meest gevreesde ‘invasieve exoot’.

De algemene weigering dan wel het onvermogen van bos- en natuurbeheerders sinds de jaren zestig van vorige eeuw om de aanwezigheid van de vogelkers als een gegeven te accepteren heeft ertoe geleid dat de aandacht in beheer en onderzoek hoofdzakelijk gefocust bleef op de meest efficiënte bestrijdingswijze. Onderzoek naar de rol van de soort in onze ecosystemen, haar invloed op de biodiversiteit binnen deze ecosystemen en het gebruik van de soort bij het realiseren van de gestelde beheersdoelen is van recente aard en nog onvolledig. Onbevooroordeeld ecologisch onderzoek is essentieel om een goede inschatting te kunnen maken van de rol van deze nieuwe soort in onze ecosystemen en de daaraan gekoppelde noodzaak tot bestrijding, of juist te komen tot een gefundeerde acceptatie van vogelkers.

Complicerende factor bij onderzoek naar de ecologie van de vogelkers is de zeldzaamheid van ongestoorde populaties vogelkers in bossen (Walraven & van Loon 1982). Dergelijke ongestoorde situaties zijn onontbeerlijk voor onderzoek naar de ontwikkeling van de vogelkers in Noordwest-Europese ecosystemen en verdienen dan ook volle bescherming.

Literatuur

- ANONIEM 1984: *Prunus serotina* Ehrh. Beleid en beheer van het Staatsbosbeheer ten aanzien van *Prunus serotina*. *SBB Rapport*, jg.1984/nr.6
- ANONIEM 1996: *Amerikaanse vogelkers vogelvrij, richtlijnen tot integrale bestrijding*. (Brussel)
- ARBEZ, M. EN J. LACAZE 1999: *Les ressources génétiques forestières en France: Tome 2. Les feuillus*.
- BAKKER, J. 1963a: *De ontwikkelingsgeschiedenis van Prunus serotina (Amerikaanse vogelkers) en Amelanchier leavis (Drents krenteboompje) in Nederland*. (Wageningen)
- BAKKER, J. 1963b: De ontwikkelingsgeschiedenis van *Prunus serotina* Ehrh. *Nederland. Nederlands Bosbouw tijdschrift*, jg.35/nr.
- BLINK, H. 1929: *Woeste gronden: ontginning en bebossching in Nederland voormaals en thans*.
- BOOTH, J. 1896: *Die nordamerikanischen Holzarten und ihre Gegner*.
- BOOTH, J. 1907: *Die Douglasfichte seit ihrer einföhrung nach Europa, 1828-1906*.
- BORRMANN, K. 1987: Einbürgerung, Ausbreitung und Vorkommen der Späten Traubenkirsche (*Padus serotina* Borkh.) in der Oberförsterei Lütkenhagen (Kreis Neustrelitz). *Botanischer Rundbrief für den Bezirk Neubrandenburg*, jg.19
- BOUDRU, M. 1946: Influence de l'introduction des feuillus sur la couverture morte et le sol, au Dilserbiosch. *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique*, jg.53
- BUIS, J. 1985: *Historia forestis*. (Wageningen) A.A.G. bijdragen 26 en 27.
- CHABRERIE, O., J. LOINARD, S. PERRIN, R. SAGUEZ EN G. DECOCQ 2010: Impact of *Prunus serotina* invasion on understory functional diversity in a European temperate forest. *Biological Invasions*, jg.12/nr.6
- CHABRERIE, O., K. VERHEYEN, R. SAGUEZ EN G. DECOCQ 2008: Disentangling relationships between habitat conditions, disturbance history, plant diversity, and American black cherry (*Prunus serotina* Ehrh.) invasion in a European temperate forest. *Diversity and distributions*, jg.14/nr.2
- CLOSSET-KOPP, D., O. CHABRERIE, B. VALENTIN, H. DELACHAPPELLE EN G. DECOCQ 2007: When Oskar

- meets Alice: Does a lack of trade-off in r/K-strategies make *Prunus serotina* a successful invader of European forests? *Forest Ecology and Management*, jg.247/nr.1-3
- DE KLEIJN, M., S. VAN KLAVEREN, J. ZWEERS EN T. GRIMMIUS 2008 *Bestrijding van invasieve exoten, onderzoek naar het sturingsinstrumentarium*. Zoetermeer Research voor Beleid.
- DE VOS, C. 1887: *Handboek tot de praktische kennis der voornaamste boomen, heesters en conifeeren voor den vrijen grond geschikt*.
- DE VOS, C. 1890: *Supplement op het handboek tot de praktische kennis der voornaamste boomen, heesters en conifeeren voor den vrijen grond geschikt*.
- DECOCQ, G. 2007 *Dynamique invasive du cerisier tardif, Prunus serotina L., en système forestier tempéré: déterminants, mécanismes, impacts écologiques, économiques et socioanthropologiques*. Amiens
- DOBLER, G. 2004: Daheim ist das Fremde – wir und die Neobiota. *LFW aktuell*, jg.2004/nr.24
- EIJSACKERS, H. 1978: Mogelijke nadelige invloeden van het onkruidbestrijdingsmiddel 2, 4, 5-T op de bodemfauna. *Nederlands Bosbouw tijdschrift*.
- EIJSACKERS, H. EN L. OLDENKAMP 1976: Amerikaanse vogelkers, aanwaarding of beperking. *Landbouwkundig tijdschrift*, jg.56.
- GEUDENS, G., M. VANHELLEMONT EN B. NYSSSEN 2009: De wisselende rol van Amerikaanse vogelkers in het bosbeheer. *Bosrevue*, jg.29
- GOBLET D'ALVIELLA, F. 1922: *Prunus serotina* et *Prunus virginiana*. *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique*, jg.25/nr.
- HAAG, C. EN U. WILHELM 1998: Arbeiten mit unerwünschter Baumart oder Verschleppung einer Katastrophe. *AFZ*, jg.53/nr.
- HOMMEL, P., R. WAAL, B. MUYS, J. OUDEN EN T. SPEK 2007: Terug naar het lindewoud. *Strooiselkwaliteit als basis voor ecologisch bosbeheer*. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- HOUTZAGERS, G. 1954: *Houtteelt der gematigde luchtstreek. Deel 1: De houtsoorten*.
- HOUTZAGERS, G. 1956: *Houtteelt der gematigde luchtstreek. Deel 2: Het bos*.
- IVEN, W. EN T. VAN GERWEN 1974: Lind è is de sgonste plats. *Natuur en landschap van Leende, een oost-brabants dorp*.
- JACQUEMART, A.L., G. DECOCQ, M. VANHELLEMONT EN K. VERHEYEN 2010: Faut-il lutter ou vivre avec ? Le cas de l'invasion par le cerisier tardif, *Prunus serotina*. *Silva Belgica*, jg.117/nr.3
- JANSSEN, J.J.M. 1952: Over regeneratie van gedegradeerde boschgronden. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift*, jg.24/nr.

KORRINGA, P. 1947: Nachtelijk bezoek aan *Prunus serotina*. [Visiting *Prunus serotina* at night]. *De levende natuur*, jg.50.

LEYS, H. 1964: Een onderzoek naar de botanische waarde van enkele grove dennenbossen op stuifzand bij Kootwijk. *De levende natuur*, jg.67/nr.6

LOCKOW, K. 2002: Ergebnisse des Anbauversuche mit amerikanischen und japanischen Baumarten, (red.), *Ausländische Baumarten in Brandenburgs Wäldern*.

LORENZ, K., C.M. PRESTON, S. KRUMREI EN K.H. FEGER 2004: Decomposition of needle/leaf litter from Scots pine, black cherry, common oak and European beech at a conurbation forest site. *European Journal of Forest Research*, jg.123/nr.3

MASSON, J. 1920: Chronique forestière. *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique*, jg.27.

MEIJERS, R. 2010 *Mededeling aan de medewerkers en vrijwilligers van de beheerploegen*. Utrecht .

MISSON, R. 1930: Une conception nouvelle de la sylviculture de Campine. *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique*, jg.37.

MÜNTE, M. 2009: Spätblühende Trauben-Kirsche in Berlin. *AFZ-DerWald*, jg.13.

MUYS, B. EN D. MADDELEIN 1993: Amerikaanse vogelkers: van troefkaart tot bospest. *Groene Band*, jg.91 /nr.92

NOACK, M. 2010 *Wachstum und Entwicklung der Spätblühenden Traubenkirsche*. Eberswalde Landeskompetenzzentrum Forst.

NYSSSEN, B. 1998: Bospest bestrijden met de Zwarte kers: de Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina* Ehrh.). *Nederlands Bosbouw Tijdschrift*, jg.70.

NYSSSEN, B. 2009: Kwaliteitshout van Amerikaanse vogelkers, 13 jaar ervaring in Duitsland. *Vakblad Natuur Bos Landschap*, jg.18.

PAESKE, F. 1911: Waldbäume für schlechteste Böden. *Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft*, jg.1911 /nr.20

PAIRON, M. 2007 Ecology and population genetics of an invasive forest tree species: *Prunus serotina* Ehrh. Louvain-La-Neuve, UCL. PhD.

PAIRON, M., B. PETITPIERRE, M. CAMPBELL, A. GUISAN, O. BROENNIMANN, P. BARET, A. JACQUEMART EN G. BESNARD 2010: Multiple introductions boosted genetic diversity in the invasive range of black cherry (*Prunus serotina*; Rosaceae). *Annals of Botany*.

POEDERLE, E.O. 1792: *Manuel de l'herboriste et du forestier belgiques. Troisième édition, augmentée de plusieurs articles curieux et soigneusement corrigée par l'auteur*.

De vogelkers als bosboom, speuren naar vergeten en verzwegen bosgeschiedenis

- ROUFFIGNON 1899: Une visite du parc du domaine de la guerre à Beverloo. *Bulletin de la Société Centrale Forestière de Belgique*, jg.6.
- SCHWAPPACH, A. 1896: *Ergebnisse der Anbauversuche mit japanischen und einigen neuerenamerikanischen Holzarten in Preussen.*
- SCHWAPPACH, A. 1907: Über die wichtigsten für deutsche Forsten geeigneten Laubholzarten. *Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft*, jg.16/nr.126
- SCHWAPPACH, A. 1911: Die weitere Entwicklung der versuche mit fremdländischen Holzarten in Preussen. *Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft*, jg.20.
- SCHWAPPACH, A.F. 1918: *Forstwissenschaft.*
- SINNER 1926: Die Spätblühende traubenkirsche als Waldbaum *Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft*, jg.36.
- STARFINGER, U. 1990: *Die Einbürgerung der Spätblühenden Traubenkirsche (Prunus serotina Ehrh.) in Mitteleuropa.*
- STARFINGER, U. EN I. KOWARIK 2003: Prunus serotina Ehrh. *Rosaceae*, *Späte Traubenkirsche. Neoflora fact sheet (in German)[www.floraweb.de/neoflora/handbuch/prunusserotina.pdf-Accessed on*, jg.20/nr.05
- STARFINGER, U., I. KOWARIK, M. RODE EN H. SCHEPKER 2003: From desirable ornamental plant to pest to accepted addition to the flora?—the perception of an alien tree species through the centuries. *Biological Invasions*, jg.5/nr.4
- STARING, W. 1862: *Huisboek voor den landman in Nederland.*
- THOLEN, N. 1855: *Handleiding voor boomkweekers en eigenaren van bosschen in Nederland.*
- TONCKENS, J. 2006 *Flora- en Faunaonderzoek Weg achter de Es te Uffelte (Dr.).* Groningen.
- UNWIN, A. 1905: *Future forest trees.* (London).
- VAN DEN MEERSCHAUT, D. 1996a: *Amerikaanse vogelkers vogelvrij.* (Brussel)
- VAN DEN MEERSCHAUT, D. 1996b: Amerikaanse vogelkers vogelvrij. *AMINAL, Bos en Groen*, jg.39.
- VAN DEN TWEEL, P.A. EN H. EIJSACKERS 1987: Black cherry, a pioneer species or 'forest pest'. *Proceedings of the Royal Dutch Academy of Sciences*, jg.90.
- VAN DEN TWEEL, P.A. EN G. KROMMENDIJK 1986 *Prunusonderzoek in de boswachterijen Dorst (N.Br.) en Appelscha (Fr.).* Driebergen Staatsbosbeheer, sector Bosbouw, afd. bosontwikkeling

De vogelkers als bosboom, speuren naar vergeten en verzwegen bosgeschiedenis

- VAN GOOR, C.P. 1952: Degeneratie en regeneratie. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift*, jg.24.
- VAN SCHERMBEEK, A.J. 1889 *Ontwerp- bedrijfsplan voor het Mastbosch*.
- VAN SCHERMBEEK, A.J. 1890 *Beschrijving van het Ulvenhoutsche bosch*.
- VAN SCHERMBEEK, A.J. 1892 *Inrichting van het Liesbosch onder Prinsenhage*.
- VANHELLEMONT, M. 2009 Present and future population dynamics of *Prunus serotina* in forests in its introduced range. Gent, Universiteit Gent. PhD.
- VERHEYEN, K., M. VANHELLEMONT, T. STOCK EN M. HERMY 2007: Predicting patterns of invasion by black cherry (*Prunus serotina* Ehrh.) in Flanders (Belgium) and its impact on the forest understorey community. *Diversity and distributions*, jg.13/nr.5
- VON BURGSDORF, F.A.L. 1783: *Anleitung zur sichern erziehung und zweck-massigen anpflanzung der einheimischen und fremden holzarten welche in Deutschland und unter ahnlichen klima im freyen fortkommen*.
- VON SCHWERIN, F. 1906: *Prunus serotina* Ehrhardt. *Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft* jg.15.
- VON WANGENHEIM, F.A.J. 1781: *Beschreibung einiger nordamericanischen Holz-und Buscharten, mit Anwendung auf teutsche Forsten*.
- VON WENDORFF, G. 1952: *Die Prunus serotina in Mitteleuropa: Eine waldbauliche Monographie*.
- WALLIS DE VRIES, M. 1986 *De Amerikaanse vogelkers (Prunus serotina): ecologie van een exoot in nederlandse bossen*. Wageningen Landbouwhogeschool
- WALRAVEN, M. EN E. VAN LOON 1982 *Bossen met oude exemplaren van Amerikaanse vogelkers*. Wageningen Landbouwuniversiteit.
- WATERINCKX, M. EN B. ROELANDT 2001: De bosinventaris van het Vlaamse Gewest. *Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Bos en Groen, Brussels, Belgium*.

Noten

-
- ¹ De Verenigde Naties hebben het jaar 2011 uitgeroepen tot het internationale jaar van het bos.
- ² Informatie over dit project en over de vogelkers is te vinden op www.vogelkers.nl.
- ³ Mondelinge mededeling W. Emmerechts 2009.
- ⁴ De topscheut van vogelkers is heel lichtgevoelig, bij de minste schaduwdruk groeit deze hiervan weg. Dit verklaart grotendeels de slechte stamvorm van bomen die onderstandig opgroeien.
- ⁵ Van een begeleidende boomsoort wordt verwacht dat deze kwalitatief of kwantitatief bijdraagt aan de groei van de hoofdboomsoort.

⁶ Met vulhout worden boom- en struiksoorten aangeduid die gezamenlijk met de hoofdboomsoort aangeplant worden maar waarvan in tegenstelling tot deze laatste geen bijdrage aan de houtproductie verwacht wordt.

⁷ Schriftelijke mededeling B. Heukamp 2009

⁸ Mondelinge mededeling J. Janssen 2010.

⁹ Mondelinge mededeling N. Borsboom 2010.

¹⁰ J. Janssen en R. Holzhausen, mondelinge mededelingen 2010.

¹¹ Schriftelijke mededeling B. Heukamp 2009

¹² Nederlandse soortenregister op www.nederlandsesoorten.nl, geraadpleegd 2 augustus 2010.